

Обдїйчук Лїлія Миколаївна, к.пед. н., доцент, докторант кафедри української і зарубїжної лїтератури та методик викладання Переяслав-Хмельницького державного університету іменї Григорія Сковороди, lilia_regi@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ДЛІА ДІТЕЙ: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті обґрунтовано систему формування фахової компетентності вчителя української мови та літератури через інтеграційний аспект вивчення літератури для дітей у контексті дисциплін «Педагогіка», «Вікова психологія», «Методика навчання української літератури, а також в контексті історико-літературних й теоретико-літературних курсів. Окреслено літературознавчий та методичний складники фахової компетентності, сформовані у процесі вивчення літератури для дітей. Визначено форми, методи використання художніх текстів у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін для філологів.*

***Ключові слова:** Інтеграційне вивчення літератури, майбутні вчителі української мови та літератури, фахова компетентність.*

Ovdiichuk Liliia Mykolaivna, Ph.D, Associate Professor, Postdoctoral student of the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Teaching of Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State University, lilia_regi@ukr.net

FORMATION OF THE FUTURE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHER PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF THE LITERATURE LEARNING: INTEGRATION ASPECT

Abstract.

***Introduction.** Modern globalization processes, information technology, computerization, in addition to the positive civilization progress, have caused a number of problems: generation Z armed with gadgets, has low literary activity in the field of literature and books in general.*

Literature for children is a powerful factor in formation of Ukrainian nation as a nation of readers. That is why it is researched by literary critics, studied by students and pupils in secondary, vocational and higher schools, which train teachers in the specialty 014 Secondary education. Ukrainian language and Literature. The teacher-philologist should be aware of his mission and form an active reader with a developed aesthetic taste, valuable moral guidelines, the ability to think critically and readiness to change the country on the way to

European future. The starting point of the process of forming an active reader is the student's interest in children's literature, which is most relevant to his needs and reception.

Purpose. The purpose of the research is to substantiate and determine the main ways and methods of forming the teacher of Ukrainian language and literature professional competence in the process of integration study of literature for children in higher educational institutions.

Methods. The author uses the following research methods: theoretical: analysis of sources; synthesis of received information; pedagogical modeling; and empirical: observation, conversation and surveys.

Results. On the basis of the conducted research it is determined that texts, classical and modern, written for teenagers (these are students of 5–8 forms), are capable to interest somebody, motivate to self-education, influence aesthetic feelings and emotional sphere of recipients. Therefore, it is important to form professional competences in the future teachers necessary for realization of the purpose and tasks, which are determined in the explanatory note to the program of Ukrainian literature for 5–9 forms. Literature for children, as an important factor in the literary education of teachers of Ukrainian language and literature, should be a component of the following professionally oriented disciplines: «History of Ukrainian Literature», «History of Foreign Literature», study of the content module «Children's Literature» should be provided in the discipline «Introduction to Literary Studies» and the module «Methods of Studying Literature for Children» – in «Methods of Teaching Ukrainian Literature in Secondary School». The aspect of literature for children during the study of Pedagogy, Psychology, Teaching Practice and organization of student's scientific work is necessary.

Originality. The system of forming the teacher of Ukrainian language and literature professional competence through the integration aspect of studying literature for children in the context of the disciplines «Pedagogy», «Age Psychology», «Methods of Teaching Ukrainian Literature», as well as in the system of historical and literary and theoretical and literary courses is proposed for the first time. The literary criticism and methodological components of professional competence formed in the process of studying literature for children are outlined. The forms, methods of usage of literary texts in the process of teaching psychological and pedagogical disciplines for philologists are substantiated.

Conclusion. Integration study of literature for children in the context of psychological and pedagogical and literary disciplines is an important factor of formation of literary criticism, psychological and pedagogical and methodological competence of future teachers of Ukrainian language and literature. The problem of development of students' scientific abilities on the material of their research of the works for children requires more detailed consideration.

Key words: integration study of Literature, future teachers of Ukrainian Language and Literature, professional competence.

Сучасні глобалізаційні процеси, інформаційні технології та комп'юеризація, окрім позитивного цивілізаційного поступу, спричинилися до низки проблем: озброєне гаджетами, молоде покоління має низьку читацьку активність у сфері художньої літератури та книги загалом. Наслідком стало й кліпове мислення як захисна реакція на передозування інформацією і пов'язані з цим проблеми.

Читання – це культурний феномен. Завдяки ньому формуються свідомі, інтелектуальні, естетично розвинені особистості, які здатні змінити світ і себе в ньому. Нечитаюча нація ризикує стати знівельованою масою, яка слухає, але не чує, дивиться, але не бачить. Тому найважливішим завданням літературної освіти є прилучення до читання. За даними спеціалістів Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, які провели всеукраїнське дослідження «Ukrainian Reading Publishing Data 2018» разом із культурно-видавничим проектом «Читомо», платформою Підручник UA, третина опитаних прочитали за рік від 1 до 5 книг. Удвічі менше (14 %) прочитали від 6 до 10 книжок, лише 6 % – від 10 до 25 книжок, 4 % – від 25 до 50 книжок, і лише 2 % – більше 50 книжок. А третина опитаних – не прочитали жодної книжки. Відповідь на питання, як часто українці читають книжки своїм дітям, така: кожен п'ятий опитаний читає дітям книжки щодня або кілька разів на тиждень. Кожен десятий – кілька разів на місяць, кожен двадцять п'ятий – кілька разів або раз на рік. Кожен сьомий не читав дітям книжки ніколи. Показово, що люди, які частіше читають самі, частіше читають і дітям. Майже кожен третій опитаний, який ніколи не читав книжок, каже, що йому в дитинстві не читали батьки [1].

Важливим чинником виходу із такої ситуації є зміни в освіті й вихованні дітей. Таку місію, окрім сім'ї, покладено на заклади освіти різних рівнів.

Значна увага в сучасних ЗВО зосереджена на вдосконаленні професійної підготовки педагогічних працівників для закладів середньої освіти. Значні зміни у фаховій підготовці бакалаврів та магістрантів пов'язані із Законами України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), «Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004), «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» (2012), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, створенням НАЗЯВО та галузевих експертних рад. Пріоритетним у підготовці педагогів є формування ключових, предметних та професійних компетентностей [2].

Майбутній учитель української мови та літератури має бути озброєний фактичними знаннями та навичками з предметів циклу фахової підготовки: історико- та теоретико-літературних курсів, сучасними інноваційними методиками, критичним мисленням, повинен добре володіти літературознавчим та методичним інструментарієм і свідомим своєї місії у формуванні активного читача з розвиненим естетичними смаком, ціннісними моральними орієнти-

рами, готовністю змінювати країну на шляху до європейського майбутнього. Вихідним пунктом процесу формування читача є інтерес школяра до літератури для дітей, яка найбільше відповідає його запитам і можливостям рецепції.

Проведений аналіз досліджень у галузі професійної освіти засвідчив значні напрацювання вчених в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (Л. Базиль, М. Вовк, В. Коваль, Н. Побірченко, Н. Остапенко, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Соколова та ін.), професійно-методичні аспекти підготовки вчителів-словесників (Н. Волошина, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Градовський, Г. Клочек, С. Жила, О. Ісаєва, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Куцевол, Л. Мацько, Л. Мірошниченко, Г. Островська, М. Пентилок, Є. Пасічник, Н. Романишина А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань, Ф. Штейнбук, В. Шуляр та ін.).

В останні роки спостерігається посилена увага літературознавців до проблем літератури для дітей (У. Баран, С. Іванюк, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Круль, Л. Лебедівна, Н. Марченко, О. Папуша, Б. Салюк, О. Січкара, Л. Чередник), захищено кілька літературознавчих докторських дисертацій, які узагальнили певні напрацювання у цій галузі (М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилова).

Однак серед цих праць немає фундаментальних досліджень з проблеми формування фахової компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури у процесі інтеграційного вивчення літератури для дітей у закладах вищої освіти (ЗВО).

Актуальність і доцільність наукової проблеми, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: «Формування фахової компетентності вчителя української мови та літератури у процесі вивчення літератури для дітей: інтеграційний аспект».

Метою нашої статті є обґрунтування та визначення шляхів та методів формування фахової компетентності вчителів української мови та літератури у процесі інтеграційного вивчення літератури для дітей у ЗВО.

Поняття «фахова компетентність» трактується вченими як віддзеркалення сутності спеціальності, яку опановує студент [3, с. 24]. Відповідно вчитель-філолог повинен засвоїти теоретичні і практичні основи мовознавчих та літературознавчих дисциплін й оволодіти методикою їхнього викладання у закладах середньої освіти. Таким чином фахова компетентність вчителя української мови та літератури має кілька складників: мовознавчу, літературознавчу та методичну. Науковці виокремлюють дві групи: предметно-галузеві компетентності та методичні [4, с. 200].

У цій статті спиратимемося на такі базові поняття: літературознавча компетентність та методична компетентність майбутнього вчителя української мови та літератури. Частково мова буде йти про загальнопрофесійні компетентності: психологічну та педагогічну. У предметній галузі філології

ключовими є історико-літературні курси: Історія української літератури та Історія зарубіжної літератури. Проте є предмет, який з'явився на філологічних факультетах порівняно недавно, – це «Дитяча література».

Як навчальна дисципліна література для дітей викладається у ЗВО для студентів спеціальності «Українська мова та література» з початку 90-х років ХХ ст. За навчальними планами її вивчення передбачено на 1 курсі в другому семестрі (загальна кількість годин – 120. З них для лекційного опрацювання – 28 год., для практичних занять – 14 годин, для самостійної роботи – 78 годин, кількість кредитів за ECTS – 4). Ця навчальна дисципліна відіграє важливу роль у підготовці майбутніх учителів-словесників, оскільки є доповненням до курсів історії української та зарубіжної літератури і допомагає студентам-філологам засвоїти фактичні знання з пропедевтичного курсу літератури, основою якого є твори, що увійшли в золотий фонд дитячого читання: казки Ш. Перро, Г. Х. Андерсена, Т. М. Янсон, Л. Керрола, С. Лагерльоф, Д. В. Джонс, Р. Дала, Т. Ясон, І. Франка, В. Королева-Старого, О. Іваненко, А. Дімарова, А. Давидова, Г. Малик, З. Мензатюк, Д. Матіяш повісті та романи Г. Бічер-Стоу, Марка Твена, Жуля Верна, Є. Велістова, А. Ліндрен, П. Треверс, К. Нестлінгер, Б. Комара, Б. Космовської, В. Нестайка, Я. Стельмаха, О. Бердника, В. Близнюка, Б. Харчука, М. Павленко, Н. Бічуї, В. Бердта, О. Гавроша та ін.

Усі ці твори вивчаються за шкільними програмами з української [5] та зарубіжної [6] літератури у 5–8 класах або ж пропонуються в списках для додаткового читання чи факультативного опрацювання. В авторському посібнику [7] визначено базові поняття. Об'єктом вивчення дисципліни «Дитяча література» є процес становлення і розвитку зарубіжної та української дитячої літератури. Ця дисципліна дає ґрунтовні знання студентам про специфіку дитячої літератури, знайомить з відібраними фольклорними та авторськими творами, які адресовані дітям, формує навички літературознавчого аналізу, тобто формує одну з найважливіших складників фахової компетентності – літературознавчу.

Проте концептуально важливим є теза про те, що література для дітей, як важливий чинник літературної освіти вчителів української мови та літератури, має бути складником таких професійно-орієнтованих дисциплін: «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», вивчення змістового модуля «Дитяча література» має бути передбачено у дисципліні «Вступ до літературознавства» і модуля «Методика вивчення літератури для дітей» – у «Методиці навчання української літератури в середній школі», обов'язковим є аспект літератури для дітей під час вивчення педагогіки, психології, проведення педагогічної практики та організації наукової роботи студента, доцільним і надзвичайно актуальним став би спецкурс «Проблема дитячого читання та її вирішення».

Тексти, класичні й сучасні, написані для підлітків (а це школярі 5–8 класів), здатні зацікавити, мотивувати до самовиховання, впливати на естетичні почуття й емоційну сферу реципієнтів. Тому важливо сформувати в майбутніх учителів фахові компетентності, необхідні для реалізації мети і завдань, які визначені в пояснювальній записці до програми з української літератури для 5–9 класів.

Отже, для реалізації таких важливих завдань необхідно визначити шляхи та форми, які покращать процес навчання у ЗВО і дадуть можливість майбутнім учителям-філологам опанувати фахову компетентність в усіх її важливих аспектах: літературознавчу, психолого-педагогічну та методичну.

Важливо на історико-літературних курсах під час вивчення життя і творчості українських та зарубіжних письменників акцентувати на тому, що багато майстрів пера писали твори для дітей і про дітей (Б. Грінченко, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Українка, О. Пчілка, В. Винниченко, В. Симоненко, В. Шевчук, Ч. Дікенс, М. Твен, Ж. Верн, О'Генрі, Д. Лондон, О. Купрін, А. Чехов) та актуалізувати історію їх написання.

Студенти, які опановують фах вчителя-філолога, також повинні знати автобіографічні твори письменників про дитинство, адже це і життєпис, і важливий в естетичному й виховному плані текст для сучасних школярів (Б. Лепкий «Казка мого життя», О. Довженко «Зачарована Десна», М. Стельмах «Гуси-лебеді летять», Л. Толстой «Дитинство. Отроцтво. Юність», А. Маршалл «Я вмів стрибати через калюжі»).

Під час вивчення «Історії педагогіки», «Педагогіки» та «Психології» тексти літератури для дітей будуть умотивованим фаховим підґрунтям та прекрасними ілюстраціями для практичного засвоєння різних тем. Адже не письменники були педагогами, а педагоги ставали письменниками (В. Сухомлинський, Б. Грінченко, Є. Ярошинська, У. Кравченко, М. Підгірянка, С. Васильченко), тому тематика, проблематика та ідейний зміст їхніх творів стосуються школи, учнів, шкільного життя, а тексти мають неабияку естетичну та педагогічну цінність. Проте це ще й школа педагогічної та психологічної майстерності майбутнього вчителя, адже описані у творах ситуації, конфлікти, характери – це наочний приклад і зміст для педагогічних та психологічних задач.

Наприклад, під час вивчення «Історії педагогіки», «Педагогіки» оповідання Б. Грінченка «Украла» та «Дзвоник» може бути класичним прикладом для з'ясування, які були методи навчання й виховання у школах України за часів царської імперії, наскільки вони гуманні, ефективні, зрештою, педагогічні. Для порівняння можна запропонувати тексти О. Луцевської «Друзі за листуванням», «Інший дім», М. Павленко серія книг про Русалоньку із 7-Б., «Миколині історії», С. Гридін «Не такий», «Не ангел», «Незрозумілі», В. Бердта «Мій друг Юрко Циркуль та інші», Галини Малік «Злочинці з паралельного світу», «Злочинці з паралельного світу-2», адже у них йдеться

про сучасну школу та виховання підлітків. Ці тексти можуть слугувати гарним матеріалом для практичних робіт із психології для визначення темпераменту, характеру, психічних реакцій, мотивації вчинків головних персонажів, адже у них описано пекучі проблеми сучасного підлітка (самотність в сім'ї, незрозуміння дорослих, суїцидальні настрої). Такі форми роботи посилять педагогічну та психологічну складову фахової компетентності.

Методика навчання літератури як прикладної дисципліни передбачає вивчення художнього твору на уроках. Отже, тексти для дітей, опрацьовані студентами через літературознавчий аспект, буде розглянуто з методичної точки зору: як їх вивчати у школі. Тобто літературознавча компетентність буде підсилюватися методичною. Це відбуватиметься також і під час проходження практики в школі (навчальної, виробничої). Проте дуже важливою є системна робота над текстами для дітей, тому є необхідність включити до навчальних робочих програм з означеної дисципліни змістовий модуль «Методика вивчення літератури для дітей», де йтиметься конкретно про вивчення текстів, включених до шкільної програми для 5–8 класу.

Літературознавча та методична компетентність та дослідницькі навички формуються й у процесі наукової роботи студентів: під час написання рефератів, курсових та кваліфікаційних робіт з проблем дитячої літератури.

Таким чином, важливі складові фахової компетентності вчителя української мови та літератури, літературознавча і методична, успішно формуються у процесі інтеграційного викладання літератури для дітей. Під час вивчення курсу «Дитяча література», який належить до історико-літературних, засвоюються знання про історію і процес становлення розвитку літератури, яка була створена спеціально для дітей або увійшла в коло дитячого читання, текстуально вивчаються найбільш знакові твори, формуються вміння їх аналізувати. Це один із аспектів вивчення літератури для дітей, у процесі якого формується літературознавча компетентність. Посилення літературознавчої компетентності відбувається під час вивчення історико-літературних та теоретико-літературних курсів. Друга складова фахової компетентності – методична, формується у процесі вивчення методики навчання літератури. Загальнопрофесійна компетентність, зокрема психолого-педагогічна, формується під час викладання «Педагогіки», «Історії педагогіки», «Психології», застосовування текстів дитячої літератури як наочно-навчальний матеріал на практичних заняттях. Таким чином буде охоплено значну кількість знакових в естетичному та виховному сенсі текстів дитячої літератури для вивчення майбутніми вчителями, для розуміння ними ролі художніх творів, написаних для дітей, у навчанні та вихованні молодого покоління. Згодом у своїй практичній діяльності уже як фахівці нинішні студенти зможуть прилучити «нечитаюче» покоління до книги як джерела естетичної насолоди, духовного збагачення, морально-етичних орієнтирів, основ критичного мислення, творчого начала.

Список використаних літературних джерел

1. Читання в Україні. URL: <http://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/#header-7> (дата звернення: 20.10.2019).
2. Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Савченко О. Я. [та ін.]. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: колективна монографія; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
3. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2005. Т. 48. С. 22–32,
4. Кучерук О. А., Караман С. О., Караман О. В., Віннікова Н. М. Використання іКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 71. № 3. С. 196–214.
5. Котусенко О. Українська література. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018–2019 навчальному році. Харків: «Ранок», 2018. 160 с.
6. Котусенко О. Зарубіжна література. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018–2019 навчальному році. Харків: «Ранок», 2018. 176 с.
7. Овдійчук Л. М. Дитяча література. Модульний курс для студентів філологічних факультетів. Рівне: Тетіс, 2008. 314 с.

References

1. Chytannya v Ukraini. URL: <http://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/#header-7> (Last accessed: 20.10.2019) (In Ukrainian).
2. Bibik N. M., Vashchenko L. S., Savchenko O. Ya. [ta in.] (2004). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy: kolektivna monohrafiia; pid zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: «K.I.S.» (In Ukrainian).
3. Voloshko L. B. Profesiina kompetentnist studentiv yak predmet psykhologo-pedahohichnoho analizu. (2005). *Nauka i suchasnist: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova (Science and Modernity: collection of scientific works of the M. P. Dragomanov National Pedagogical University)*, 48, 22–32 (In Ukrainian).
4. Kucheruk O. A., Karaman S. O., Karaman O. V., Vinnikova N. M. (2019). Vykorystannia IKT dlia formuvannia fakhovykh kompetentnostei u maibutnikh uchyteliv ukraïnskoi movy ta literatury *Information Technologies and Methods of Teaching (Information technology and training tools)*, 1, 3, 196–214 (In Ukrainian).
5. Kotusenko O. (2018). Ukraïnska literatura. 5–11 klasy: navchalni prohramy, metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v 2018–2019 navchalnomu rotsi. Kharkiv: «Ranok» (In Ukrainian).
6. Kotusenko O. (2018). Zarubizhna literatura. 5–11 klasy: navchalni prohramy, shchodo orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v 2018–2019 navchalnomu rotsi. Kharkiv: «Ranok» (In Ukrainian).
7. Ovdiiichuk L. M. (2008). Dytiacha literatura. Modulnyi kurs dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv. Rivne: Tetis (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., доцент Груба Т. Л.